

OSMANLI ARAŖTIRMALARI
XV

NeŖir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER - A. Atilla ŖENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XV

İstanbul - 1995

Bölgede savaş sebebiyle pekçok metrük yerler oluşmuştur. Bunların, Türk savaşının bir sebebi olduğu tarzındaki görüşlerin tutarsızlığı ifade edilir ve bu tip yerlerin bir kısmının Osmanlı devrinde oluştuğu ve bir kısmının ise genç krallığın ilk devirlerinde meydana geldiği vurgulanır. Yeni krallığın ilk dönemlerinde iç güvenliğin sağlanamaması ile ilgili gelişmelerin bazı yörelerde metrük birimlerin oluşmasına yol açtığı, kimi yerlerdeki müslüman ahâlinin harb içinde katli ve sürgün edildiği ve bu şekilde bazı yerlerin boşaldığı örnekleriyle belirtilir, devrin seyyâhlarından deliller getirilir. Ele alınan yüz senelik devrin ilk elli senesinde, 40 yerleşim biriminden 14 tanesinin (yani % 35'inin) tamamen ortadan kalmış olduğu, netice olarak tesbit edilir. (s. 83-86). 1920-1981 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarına göre bölgenin gösterdiği demografik gelişme (*Die Bevölkerungsentwicklung seit den Volszählungen von 1921 bis 1981*, s. 87-98) ile ilgili ve çeşitli tablo ve grafiklerin yer aldığı bir kısımla çalışma sona ermektedir. "Sonuç" (*Zusammenfassung*, s. 99-102) ve "İngilizce Özet" (*East Locris in the Turkish and modern Greek Period. 1460-1981*, s. 103-106) kısımlarını "Kaynaklar ve Eserler" (*Literatur- und Quellenverzeichnis*, s. 107-111) takib etmektedir. "Ek" kısmında (*Anhang*, s. 113-131), Arşiv malzemelerinden düzenlenmiş çeşitli döküm ve listeler ve harita yer almaktadır. (17 parça ve 1899 tarihli Erkân-ı Harbiyye haritasından Doğu-Lokris bölgesinin gösteren kısım). Eserin tamamında, üzerinde çeşitli verilerin değerlendirildiği bölgeyi gösteren 20 harita, 2 tablo ve 18 tanesi "Ek" kısmında olmak üzere 27 döküm yer almaktadır. Bu değerli çalışmanın indeksinin bulunmaması, herhalde teknik bir zorunlulukdan kaynaklanan önemli bir eksikliklerdir. İyi yetiştirilmiş, çalışkan ve zeki bir tarihçinin (Kiel), coğrafyacı bir mesâî arkadaşı (Sauerwein) ile beraberce meydana getirdiği bu eser, arşivlerimizde çalışma kolaylığı yaratılmasının gerekliliğini bir defa daha gözler önüne sermektedir.

Kemal BEYDİLLİ

Claudia Kleinert, *Die Revision der Historiographie des Osmanischen Reiches am Beispiel von Abdülhamid II. Das späte Osmanische Reich im Urteil türkischer Autoren der Gegenwart (1930-1990)*. (II. Abdülhamid Örneğinde Osmanlı İmparatorluğu Tarihyazımının Yeniden Gözden Geçirilmesi. Çağdaş Türk Yazarlarının Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemini Yargılayışları (1930-1990). s. 262

Tanıtmaya çalıştığımız eser, daha çok, Osmanlı arşivlerinde çalışmayan, Osmanlı tarihinin kaynaklarını tanımayan, yazma eserlerden uzak ve bunların kullanım meselelerine yabancı, hattâ Osmanlıca dahi bilmeyen, monografileri yetersiz bir devir üzerine ahkâm kesen bazı tarihçilerin, son zamanlarda, "Osmanlı Tarihi nasıl yazılmalı" veya "Abdülhamid ulu mu kızıl mı" gibi sorular ortaya atıp, sonra da bunları ciddi ciddi cevaplandırmaya çalıştıkları, ama artık epey bıktırıcı veren bir konuda kaleme alınmış; bir gazeteci araştırması izlenimini uyardırıcı, daha okunurken unutulmuş, Türk okuyucu için hiçbir câzibesini olmayan, bu tür yazılara ve "Türkiye nereye gidiyor" başlıklarına hiç olmazsa *Der Spiegel* 'den de âşina olarak, Alman okuyucu için de herhâlde sıkıcı olması icâb eden, bir doktora çalışmasıdır.

Çalışma iki Bölüm, beş Kısım'dan, "20. yüzyılda Türkiye" ve "Esaslı Bir Gözden Geçirmenin Emâreleri" ünvanlı iki Lâhika'dan ve uzun bir sonuç mütalaasından ibarettir. Birinci Bölüm, 19. yüzyıl Osmanlı tarihyazıcılığının geleneksel ana konuları üzerinde durur: Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü, askerî islâhat, tepkiler, Tanzimât devrinde islâhat fermânları, Tanzimât reformlarının akamete uğraması, 1876 anayasası, Avrupalılaşıma ve gelişmenin sınıflandırılması, geleneksellik ve Türkçülük/milliyetçilik karşıtlığı, İttihâd ve Terâkki Cemiyeti gibi konularda, tarihyazımımızda yer alan ana konular hakkında bilgilendirmelerde ve çeşitli yazarlardan alıntılı örneklemelerde bulunulur. (s. 24-36). Bu bölüm, müteakib bölümde üzerinde tartışılacak ve çeşitli yazarların görüş ve kaleme alış biçimleri doğrultusunda sorgulanacak konuların beyânı mahiyetindedir. "20. Yüzyılda Türkiye" ünvanlı lâhika (s. 36-49), 1918'den günümüze kadar getirilen, ve ana hatları ile siyasî gelişmeler ve devlet adamları ve görüşleri irdelenmektedir. Bu ilâvenin, faydası ve gerekliliğinin tartışılmasının, çalışmanın tümünün bir bütün olarak değerlendirilmesi halinde artık pek anlamı yoktur. Burada, Mondoros Mütârekkesi'nden Altı Ok'a, Millî Birlik Komitesi'nden Özal'a, Millî Görüş'den Çiller'e kadar, hülâsa, son devrin ve zamanın önemli bütün başlıklarına raslamak mümkündür. Bütün bu bilgilendirmelerin ise, II. Abdülhamid devri hakkında yapılacak tartışmaların başaktörlerinin belirlenmesine yardımcı olmak üzere yapıldığının belirtilmiş olması (s. 46), bu kadar ansiklopedik malûmâtın neden verilmekte olduğu hakkındaki tereddüdlerimizi teskin etmektedir! Abdülhamid'in kendisi ve devri ile ilgili eserlerin ve yazarların zikredildiği müteakib sayfalarda (s. 46-49) ise, hemen başlayacak tartışmanın tanıkları, sanıkları ve müdâhil seyircileri (son zamanlarda sıkça ekrân gelen ve sabahlara kadar süren TV programlarında olduğu gibi) biraraya getirilmiş olmaktadır. Bunların da bilinçli bir şekilde biraraya getirilmemiş olduğu, Abdülhamid tartışmasının çok dışında kalan ve bu konuda makale, araştırma ve müstakil eser sahibi olmayan bazı isimlerin (İsmet Miroğlu, Yusuf Halaçoğlu gibi) bu arada sayılmakta olmasından anlaşılmaktadır. (s. 48).

İkinci Bölüm, Türk Tarihi İle Özdeşleştirilen Bir Şahsiyyet Olarak II. Abdülhamid, genel başlığını taşır ve Abdülhamid'in şahsında yakın zamanlar Osmanlı tarihyazıcılığının yeniden gözden geçirilişi konusuna geçilir. Burada, II. Abdülhamid devri (1876-1909), ele alınacak konular ağırlık olmak üzere genel bir kronoloji halinde gösterilir. (s. 50-51). Ve nihâyet tek tek konular ele alınır, çeşitli yazarların bu konular karşısındaki görüş ve yazımları karşı karşıya getirilir ve zıt görüşler örneklenir. Sorgulanan konular, beş kısmında tertiplenmiştir. *Birinci Kısım*, II. Abdülhamid ve Panislamizm, ünvanlı olup, Panislamizm var mı yok mu?, Abdülhamid ve Afganî, Tunus işgali karşısında Abdülhamid'in gösterdiği tepki ve Mısır krizi, Abdülhamid'in tarikatlarla olan ilişkisi ve İstanbul'daki Arap şeyhleri, Bağdad Demiryolu, Panislamizm çerçevesinde Almanların rolü, konularını sorgular. (s. 51- 106). *İkinci Kısım*, 31 Olayı'na ana konu olarak seçer: 31 Mart ile ilgili olaylar, Tarihyazımının bu hadiseyi değerlendiriş şekli, Olayın günümüz için önemi, 31 Mart'ın aktörleri ve hedefi. (s. 106-130). *Üçüncü Kısım*, Abdülhamid'in tahtan indirilişini ele alır: Tarihsel âmiller, Tahttan indirilmesine karar verilmesi, Bu konu ile ilgili olarak bir heyetin toplanması, Tahtan indirilişin neticeleri. (s. 130-138). *Dördüncü Kısım*, II. Abdülhamid ve Meşrutiyeti konu alır: Temel âmiller, II. Abdülhamid

Parlamentar sistemi tasvib etmekte miydi, Anayasanın ilânındaki zamanlama, Meclis-i Mebûsân'ın kapatılması, Abdülhamid ile Mithad Paşa arasındaki anlaşmazlık, Midhad Paşa'nın Brindisi'ye sürülmesi, Midhad Paşa'nın yargılanması, Mithad Paşa'nın ölümü. (s. 141-200). Son ve *Beşinci Kısım*, Abdülhamid ve Ermeniler'i konu olarak seçer: Abdülhamid'in kimliği, Ermeni ayaklanmalarının bastırılması, Eski Batılı yazarlar tarafından Abdülhamid'in Ermeni politikasının değerlendirilmesi. (s. 216-239). Esaslı Bir Gözden Geçirmenin Emâreleri, başlığını taşıyan ikinci Lâhika, Huri İslamoğlu ve Çağlar Keyder'in "*Osmanlı Tarihi nasıl yazılmalı? Bir Öneri*" ünvanlı yazısı üzerinde yoğunlaşır ve buna Toktamış Ateş'in verdiği cevap ile bütünleşir. Tarihimizin ana kaynakları, monografileri, arşivleri, kütüphanelerimizdeki el değmemiş yazmaları vs. nazarı dikkate alınmadan, dolayısıyla, daha malzemeyi tanımadan ve ayıklamadan yapılan bu tür tartışmaların belirli bir tarihçi sayılma zevkini tatmin ettiği şüphesiz olmakla beraber, biraz da boş midenin hayalhânesinde mükellef sofraya düzmesi gibi bir şey! *Nasıl yazmalı* sorusundan evvel, *hangi malzeme ile yazmalı* konusunun tartışılması gerektiği kanaatinde olmakla beraber, bunun ön şartının da, bu tanıtmaya başlarken ileri sürdüğümüz zahmetli çalışma alanına girmekle mümkün olabileceği açıktır. Claudia Kleinert'in çalışması, böyle bir zarûreti gösterebilecek ise, zahmetlerine değmiş olacaktır.

Kemal BEYDİLLİ

RALF ELGER, *Zentralismus und Autonomie: Gelehrte und Staat in Marokko, 1900-1931*. (Merkeziyetçilik ve Özerklik: Fas'ta Ülemâ ve Devlet, 1900-1931) Berlin 1994. Klaus Schwarz Yayınevi. s. 260

Bonn Üniversitesi'nde kabul edilmiş bir Doktora tezi olan bu çalışma, Fransız sömürge idaresi altına giren Fas'ta, ulema ve tarikat şeyhlerinden oluşan din adamlarını ve bunların devlet mekanizması karşısındaki tutumlarını ele almakta ve birinci elden kaynaklardan hareketle konunun çeşitli yönlerini incelemeye çalışmaktadır. Çalışma, Fransız himayesinin oluşmasından önceki devirde Fas'ta eğitim kurumları ve ulema ile devlet otoritesi ve hükümdar arasındaki ilişkilerin anahatları ile gösterilmesi ile başlamakta, XIX. yüzyılın sonunda devlet ve ulema arasındaki münasebetler ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Fas Sultanı Abdülaziz zamanındaki anevî dinî eğitim ve bunun hükümdarın dünyevî otoritesi ile karşışarşıya gelmesi, özerk yapıda ve kuvvetli bir konuma sahip bulunan ulemanın, zayıflığını daha da arttırdığı merkezî idareyi, nihayetinde Fransızların sömürge politikasının kurbanı haline getiren ilk bölümünde işlenen konular arasında yer almaktadır. Fransız himayesi ve sömürge idaresinin başlaması Fas'ta dengeleri hızla değiştirir. Fransız kontrolüne giren merkezî idare ve ulema, uzun uğraşlar neticesinde mahallî tarikat şeyhlerinin de nüfûzunu kırar. Ulema ve şeyhlerin eski etkinlikleri ve yetkilerinin ellerinden alınması ise sömürge idaresinin devam ve kalıcılığının bir garantisi olarak görünür. Bu anlamda, Fransız sömürgecileri için askerî başarılarından daha önemli bir sahada etkin faaliyetler gösterilmek mecburiyeti hasıl olur ki, bu da eğitimin geleneksel dinî yapısından çıkartılarak, Fransız çıkarlarına hizmet verecek bir yapıda çağdaşlaştırılması, *sekularize ve zivilize*